

НАРОДНІ ДЖЕРЕЛА В СТУДІЯХ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

Н.КУКСА

Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»

Анотація

Автором наводяться конкретні приклади залучення народних джерел в історичних дослідженнях В'ячеслава Липинського. В процесі підготовки своєї фундаментальної праці «Україна на переломі» разом з використанням численних документальних джерел В'ячеслав Липинський використовує народні оповіді, записані українським етнографом і фольклористом, священником, а згодом одним з фундаторів Української автокефальної православної церкви Марком Грушевським у колишньому родовому маєтку Богдана Хмельницького Суботіві протягом 1897–1899 рр.

Ключові слова: В'ячеслав Липинський, колишній родовий маєток Богдана Хмельницького в Суботіві, Марко Грушевський.

Аннотация

Автором приводятся конкретные примеры привлечения народных источников в исторических исследованиях Вячеслава Липинского. В процессе подготовки своего фундаментального труда «Украина на переломе» вместе с использованием многочисленных документальных источников Вячеслав Липинский использует народные сказания, записанные украинским этнографом и фольклористом, священником, а впоследствии одним из основателей Украинской автокефальной православной церкви Марком Грушевским в бывшем родовом имении Богдана Хмельницкого Субботове в течение 1897–1899 гг.

Ключевые слова: Вячеслав Липинский, бывшее родовое имение Богдана Хмельницкого в Субботове, Марк Грушевский.

Summary

To the article the concrete examples of the use of folk sources are driven in historical and philosophical researches of Vyacheslav Lypynsky. In the process of preparation of the fundamental labour «Ukraine is on a break» together with the use of numerous documentary sources Vyacheslav Lypynsky uses folk stories written in the Ukrainian ethnographer and specialist in folk-lore by a priest, and afterwards one of founders of the Ukrainian Avtokefalnaya Orthodoxy church by Mark Hrushevsky in the former family estate of Bohdan Khmelnytsky of Subotiv during 1897–1899 years.

Key words: Vyacheslav Lypynsky, labour «Ukraine is on a break», former family estate of Bohdan Khmelnytsky of Subotiv, Mark Hrushevsky.

Сучасні дослідники вважають, що на формування світогляду В'ячеслава Липинського вплинуло його перебування на Черкащині в Уманському повіті, де в Русалівці (тепер Маньківський район) був маєток дядька історика. Ця посілість, як відомо, була отримана В.Липинським у спадок.

Чільне місце в наукових дослідженнях вченого посідає козацтво. У них нерідко подається різнобічна характеристика низки історичних персоналій, що мали безпосереднє відношення до першої гетьманської столиці Чигирини. Народні джерела стали важливим компонентом історичних досліджень В'ячеслава Липинського.

Під час підготовки відомої монографії «Україна на переломі» поряд з широким спектром документальних джерел В'ячеслав Липинський використовує народні оповіді, записані українським етнографом і фольклористом, суботівським священником, а згодом одним з фундаторів Української автокефальної православної церкви Марком Грушевським

у колишньому родовому маєтку Богдана Хмельницького Суботові протягом 1897–1899 рр. Зібрані матеріали були опубліковані в ХСІ числі «Записок Наукового Товариства імені Т.Шевченка» за 1909 р.¹

З огляду на те, що оприлюднення збірки Марка Грушевського «Гетьманське гніздо. Урочища і перекази села Суботова» і вихід монографії «Україна на переломі» розділяє кілька років, можна констатувати, що популяризації збірки серед представників історичної і політичної думки сприяв саме В'ячеслав Липинський.

Глибоко опрацювавши «Гетьманське гніздо», В.Липинський неодноразово робить посилання на матеріали, укладені М.Грушевським, влучно підмічаючи, що наміри гетьманські «сотворити понадкласову українську дідичну монархічну владу, булаву по наслідству синові – наслідникові передавши, найкращим доказом служить – як популярність цих намірів власне серед «черні» козацької і зненависть, з якою ця «чернь» елекційні, республіканські пляни старшинські зустрічала – так і те, що спомин про ці наміри гетьманські тільки неграмотні маси народні в своїй пам'яті досі заховали, тоді, коли всі книжники і учені землі нашої і вся наша «свободолюбива» старшина, згодом в рабстві у чужинців опинившись, давним давно про них безслідно забули»².

Отже, монархічні задуми Хмельницького були, як констатує В.Липинський, «згідні» «з психологією народних українських мас». Як підтвердження цих міркувань дослідник наводить приклади поглядів селян на зазначену проблему: «Оповідючи про шукання скарбів у Суботові, 80-літній дід Пилип Шуть каже: «чи ритимуть люде землю, чи ні, а буде колись таке, що дориватимуться до чогось другого: будуть таки добиватися правів Хмельницького. Кажуть..., що в якійсь колодні, либонь, шкатулка є, а в ній ключі до льохів, плани та описи усякої кладі, яка де є на всій Україні. Там десь і права позамикані». Знову же дід Пушкар, «літ більше сотні», оповідає: «кажуть було мати і баба, що у Суботів прийдуть і внуки Хмельницького булаву дідівську одшукати. Десь у замчищі на острові посеред моря старий Хмельницький оселив близнюків Тимошевих, як Тимоша вбито було. Навмисне все дбав, щоб роду не понизить і з роду не вийти: кортіло таки, щоб корона чужому не одійшла. То й сього сподіватись треба»³.

Не залишилися поза увагою історика і перекази щодо поховання гетьмана. Показово, що В.Липинський аналізує практично всі версії цього дійства, наведені в «Гетьманському гнізді», зіставляючи їх з відомостями, вміщеними у літописі Самовидця, з архіву Чарторийських, «Архива Юго-Западной России» та окремими варіантами «Думи про смерть Хмельницького». «Перекази знов кажуть, що таки в ній (церкві Святого Пророка Іллі – *Н.К.*) похований Хмельницький «з правого боку під стіною», а другі «що він похований на дворі під церквою коло стіни цієї самої і проти цього саме місця». Знов звістна, але вповні неймовірна легенда про спалення останків Богдана і Тимофія Чарнецьким в'яжеться в місцевих переказах з «урочищем Греченім, де саме Богунова нива» і де «той попіл зарядили в пушку і випалили». «На тім місці ще недавно були могилки, а одна ще довго маячила поки її не розорали». Але тут же старі люди додають, що того спалення останків Гетьмана мабуть не було і «що козаки замість тіла Хмельницького у землю поклали другого мерця, а його на другім місці десь сховали, де самі тільки знали. Може як раз у дерев'яній батьковій церкві (церква Святого Архистратига Михаїла – *Н.К.*), де й син його вже лежав і ніхто про се й не знав». Домовина Тимофія Хмельницького була знайдена в деревляній Михайлівській церкві: «Як почали строїти її – оповідають місцеві люде, самовидці – одбили двері в склепу, та зняли віко з домовини Тимошевої і показали людам, що справді є його могила, і він сам є там. І, зарівнявши і засипавши склеп той, повкидали туди все, що познаходили там і кусок дверей одбитих уклали туди, засипали, затоптали і почали підвалини класти. Не то й грошини не взяли з склепу того – усе то дорожили, щоб памятки таки ще й на далі там позоставались»⁴.

З глибоким жалем В'ячеслав Липинський констатує: «Яка звістка правдива і де дійсно похований Гетьман Хмельницький, ми сьогодні не знаємо. Покоління українські, що пізніше настали, зайняті завзятою боротьбою поміж собою, не знайшли часу і змоги увіковічнити в який небудь спосіб місце вічного спочинку того одного єдиного Гетьмана, що зумів колись Державу Українську збудувати»⁵.

Варто зазначити, що висновки, зроблені істориком майже століття тому, залишаються актуальними дотепер, адже досі ситуація з точним визначенням місця поховання гетьмана докорінно не змінилася. Залишається відкритим питання щодо остаточного обґрунтування місцерозташування поховання гетьмана в Іллінській церкві. З'ясовано, що народні джерела, хоча і зберігають частку істини, все ж зазнали суттєвих часових і літературних нашарувань. Посилання на них без попереднього критичного аналізу можуть призвести до появи упереджених висновків. Виявлення і опрацювання матеріалів, які б пролили світло на дану проблему, потребує ретельних досліджень в архівних та музейних установах України, Росії, Польщі, Швеції, Туреччини. Варто провести паралель між долею наукової спадщини В'ячеслава Липинського та творчого доробку Марка Грушевського, які спіткало незаслужене довготривале забуття⁶. Обнадійливим є факт їх повернення сьогодні не лише вузькому колу науковців, а й широкому загалу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

¹ Гетьманське гніздо. Урочища і перекази села Суботова, зібрані в рр. 1897–9 / Подав Марко Грушевський // Записки НТШ ім. Шевченка. – Львів, 1909. – Т.ХСІ. – С.14.

² Липинський В.К. Україна на переломі, 1657–1659 рр. : Замітки до історії українського державного будівництва в XVII ст. – Філадельфія, 1991. – С.231.

³ Там само. – С.268.

⁴ Там само. – С.270–271.

⁵ Там само. – С.234.

⁶ Кукса Н. Постать Марка Федоровича Грушевського у становленні дитячої етнографії та української автокефальної православної церкви // Черкащина в контексті історії України. – Черкаси, 2004. – С.387–395.